

INVENTAR – KOMAJ ZNANA ZVRST SLOVENSKIH ZGODNJEHOVOVEŠKIH DOKUMENTOV¹

Inventar je iz stoletij pred prelomno sredo 19. stoletja, ko je slovenščina dobila večjo vlogo tudi v uradovnem pismenstvu, komaj znana, zelo slabo zastopana zvrst slovenskih dokumentov. Doslej smo iz zgodnjega novega veka poznali en sam inventar. Nanaša se na opremo duhovniške hiše na Kureščku nad Igom, sestavlja pa ga je leta 1757 tamkajšnji duhovnik Matija Črtanec kot popis svoje zapuščine, namenjene duhovnikom naslednikom. Drugi primerek slovenskega inventarja je bil šele nedavno odkrit med podložniškimi zapuščinskimi inventarji gospostva Gornji Grad. Ne gre za pravi uradni dokument, ampak za slovensko različico popisa pokojnikovih predmetov iz leta 1611, ki je nastala sočasno z nemško predlogo za čistopis inventarja. Ker je imel slovenski popis dodatno pravno vrednost, so ga hranili kot prilogo k uradnemu nemškemu inventarju. V inventarju najdemo več izrazov za predmete vsakdanje uporabe, prvič dokumentirane v slovenskem jeziku.

Ključne besede: uradovna slovenščina, inventar, Kurešček, gospostvo Gornji Grad, Voložnica

Inventories – A Barely Known Genre of Early Modern Slovenian Documents

Inventories are a barely known, very underrepresented genre of Slovenian documents from the time before the turn of the 19th century, when Slovene was also gaining a greater role in official writing. Until now, we have known only one inventory from the early modern period. It concerns the furnishings of a priest's house at Kurešček near Ig, and was drawn up in 1757 by the local priest Matija Črtanec as an inventory of his estate for his successors. The second example of the Slovenian inventory was only recently discovered among the serfs' estate inventories of the Gornji Grad manor. It is not a true official document, but a Slovenian version of the inventory of the deceased's belongings from 1611, which was created at the same time as the German template for a clean copy of the inventory. As the Slovenian inventory had additional legal value, it was kept as an appendix to the official

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (P6-0052), ki ga financira Agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

German inventory. The inventory contains several terms for everyday objects, documented for the first time in the Slovene language.

Keywords: official Slovene, inventory, Kurešček, Gornji Grad manor, Voložnica

1 Uvod

Ko sem pred štirimi leti na straneh revije *Jezik in slovstvo* pisal o uradovalni sloveniki od njenih začetkov do prelomne srede 19. stoletja (Golec 2020), med zvrstmi dokumentov nisem omenil inventarjev. Ta zvrst je bila namreč dotlej, tako kot še katera druga, zastopana z enim samim primerkom iz srede 18. stoletja, zato jo je bilo v kratkem pregledu slovenskega uradovalnega pismenstva lahko pogrešiti. Večjo pozornost je pritegnila šele z odkritjem drugega, poldrugo stoletje starejšega slovensko pisanega inventarja z začetka 17. stoletja, ki ga objavljam in obravnavam v pričujočem prispevku. Za opozorilo nanj se iskreno zahvaljujem kolegu zgodovinarju Žigi Zwitteru, ki je dokument našel leta 2012 v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu.

Glede na to, da je zadnji pregled uradovalne slovenike izšel na straneh te revije in da gre za tematiko, ki bolj kot zgodovinarje nagovarja sloveniste, se zdi z novimi prispevki smiselno nadaljevati v *Jeziku in slovstvu*. Ne nazadnje tudi zato, ker je v njem pred pol stoletja doživela objavo in obravnavo vrsta dotlej neznanih starejših slovenskih uradovalnih besedil (Koruza 1973; Koruza 1974; Kos 1974; Ribnikar 1974; Domej 1974; Umek 1974a; Umek 1974b).

2 Inventar s Kureščka iz leta 1757

Edini doslej evidentirani primer slovenskega inventarja iz zgodnjega novega veka je leta 1939 objavil Viktor Steska, in sicer v reviji *Etnolog* (Steska 1939), ker je bila vsebina po njegovi presoji očitno najbližje zanimanju tedaj še mlade etnološke vede. Gre za inventar duhovniške hiše na Kureščku nad Igom, za katerega objavitelj žal ni povedal, kje ga je našel, ker se mu je hranišče – najverjetneje župnišče na Igu – najbrž zdelo samoumevno. Kot vse kaže, izvirnika danes ni več v evidenci in ga moramo označiti za pogrešanega. V župnijskem arhivu ga ni bilo že pred pol stoletja (Umek in Kos 1975: 140–141), danes pa ga ni najti ne v fondu župnije, medtem prevzetem v Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL, ŽA Ig), ne v tam shranjeni Steskovi zapuščini (NŠAL 468, Zapuščina Viktor Steska). Novejša domoznanska literatura o Kureščku in območju Iga se sklicuje na objavo iz leta 1939, čeprav govori o »ohranjenem inventarju« (Košir 2011: 218) in celo o zapisu v njem, ki naj bi govoril o članih bratovščine, česar Steska ne omenja (Košir 2011: 215). Ker je Steska besedilo objavil v gajici, bi bila dobrodošla ponovna, neprirejena objava izvirnika, za katerega lahko upamo, da je samo založen, in ne uničen.

V pričujočem prispevku se bom njegove vsebine zgolj dotaknil, sicer pa ga bom postavil v širši kontekst slovenskega uradnega pismenstva in osvetlil okoliščine njegovega nastanka. Inventar oziroma inventarni popis se nanaša na opremo v romarski cerkvi in duhovniški hiši na Kureščku nad Igom. Dne 5. novembra 1757 (v naslovu Steskove objave je napačna letnica 1727) ga je sestavil tamkajšnji duhovnik Matija Črtanec oziroma Črtanc. Inventar je v prevodu iz latinščine naslovljen kot »Inventar in zapiski cerkve na Kureščku, podružnici ižanske župnije«. Kot poroča Steska, so latinski zapiski o cerkvenih opravilih in cerkvenem inventarju »sicer poučni, toda se le malo ločijo od drugih običajnih, redkejši in zato pomembnejši pa je inventar duhovske hiše, zlasti ker je sestavljen v slovenskem jeziku«. Zakaj se je Črtanec pri popisu predmetov v svojem stanovanju odločil za slovenščino namesto latinščine, je povedal sam: »Pisal sem ga v domačem jeziku, da ne bom nadležen besednjaku« (*ammoto autem idiomate vulgari, quod sequitur, ne dictionario nimis molestus videar*) (Steska 1939: 55). Pri opisu predmetov vsakdanje rabe se mu je bilo lažje izraziti v slovenščini kot živem jeziku kakor v (cerkveni) latinščini 18. stoletja, ki za nekatere specifične predmete niti ni imela (dovolj nedvoumni) poimenovanj. Nenavadno se zdi, da je sestavljanje inventarja končal okoli devete ure zvečer, ponoči (*noctu*), kot pravi v zaključku (Steska 1939: 61), kot da bi se mu kam mudilo in ne bi mogel počakati jutra. Kraj nastanka je zabeležen in je prav tako naveden na koncu: »V Marijini hiši na hribu Kurešček« (*in sede mariana in monte Kureshegk*). Še več, naslov inventarja pove, da pisec popisano imetje »zapušča častitim gospodom naslednikom« (*R. R. D. D. successoribus relinquo*), »da bi ga v teku časa pomnožili in ne pomanjšali« in da tu deluje dvanajst let (*hic duodecim annis operans*) (Steska 1939: 55). Črtanec je bil torej najverjetneje tik pred odhodom na drugo službeno mesto (kot bomo videli v nadaljevanju, očitno v isti župniji), njegov inventar pa ima naravo predajnega inventarja, ne primopredajnega, saj manjka prejemnik. Kaže, da se še ni natanko vedelo, kdo bo Črtanca na Kureščku nasledil in kdaj. Tako je v sklepnem delu, ki mu sledi latinski popis enajstih knjig, zapisal tudi to, da rimski brevir zapušča v uporabo tistim, ki ga ne bi imeli (*pro usu non habentibus*) (Steska 1939: 61).

Steska ni imel o Črtancu drugih podatkov kakor te, ki jih je našel v njegovem inventarju, da skratka zapušča duhovniško mesto na Kureščku, kjer je bil dvanajst let, torej od leta 1745. Danes vemo o njem precej več, a še vedno malo. Poleg tega se je v novejšo domoznansko literaturo prikradla napaka v pisanju njegovega priimka kot Črtavc, ki naj bi imela oporo v sodobnih zapisih *Zertauiz* in *Certauz* (Baraga 2011: 81; Košir 2013: 218). Rodil se je leta 1705 v Godoviču (NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, Kranj–Šmartin, pola 19), več o njegovem izvoru pa ni znanega, ker je godoviška krstna matica iz tega časa pogrešana (ŠAK, Župnija Godovič). Mašniško posvečenje je prejel 3. junija 1730 v Ljubljani (*Matthiam Certanz, Godovicensem*) (Volčjak 2013: 98), in sicer na mizni naslov Codellijeve graščine Turn ob Ljublanici (Kodeljevo). V obsežni župniji Ig je bil kratek čas, od novembra 1732 do julija 1733 kurat substitut oziroma administrator. Nato je od 1734 do 1742 služboval kot kaplan pri Sv. Petru v Ljubljani ter bil skoraj dve desetletji, od leta 1745 do 1764, zopet kurat na Igu in kot tak tudi ekspozit na

Kureščku (Baraga 2011: 82). Iz izžanske krstne matice, edine iz tega časa ohranjene matične knjige, ni razvidno, od kdaj do kdaj je bil na Kureščku, ker razen izjemoma ni krščeval (NŠAL, ŽA Ig, Matične knjige, R 1746–1775, fol. 6). Prav tako ni znano, kje in kdaj se je njegova življenjska pot iztekla, ampak le, da je na stara leta živel pri svojem bratu v Šmartinu pri Kranju, kjer je vsaj še leta 1771 pomagal v dušnem pastirstvu (NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, Kranj–Šmartin, pola 19; prim. Baraga 2011: 82). Umrl je pred letom 1788, vendar ne v šmartinski župniji (NŠAL, ŽA Kranj–Šmartin, Matične knjige, M 1755–1770, M 1770–1779, M 1780–1812). Prvi tiskani šematizem ljubljanske škofije iz omenjenega leta ga namreč ne pozna več (Pokorn 1908).

Na podlagi Steskove objave slovenskega dela Črtančevega inventarja je veliko lažje soditi o jeziku – kar kot neslovenist prepuščam za to poklicanim – kakor o pravopisu, saj je objavitelj s posegom vanj naredil objavo v tem pogledu neuporabno. O pravopisni podobi besedila je povedal:

Piscu se pozna, da se s pismeno slovenščino ni dosti ukvarjal, ker piše nestalno, o ločilih nima pojma in postavlja vedno le piko, za njo pa piše skoro vedno malo črko. Včasih se mala in velika črka ne ločita. Mesto v piše vedno u. (Steska 1939: 55.)

Steskov opis se močno ujema s podobo slovenskih uradovnalnih besedil 18. stoletja, ki jih v veliki večini sestavljajo sodne prisege (Golec 2020: 218–221). Objavitelj je poleg tega opozoril še na »nekaj besed, ki so sedaj zelo redke« (Steska 1939: 55–56). Naj navedem samo nekatere: *almara* za omaro, *cug* za natega, *finkust* za binkošti, *brislra* za brisačo, *kambra* za kamro. Opozoriti gre na *lozánje* za rezance, za katere izjemoma navaja tudi zapis v izvirniku (*losaine*) in pripombo, da je beseda še živa na Notranjskem (Steska 1939: 56). Dotaknimo se samo še poimenovanj prostorov v duhovniški hiši: *V tim zgurnim Cimri*, *V ti stari hiši*, *V ti spodni hiši*, *S hiše v keudri*, *V ti Spudni kuhni*, *Tankai v kašti*, *V kambri per kašti* (Steska 1939: 58–60).

Črtančev inventar je bil doslej deležen le majhne pozornosti. Kolikor je znano, nič več kakor omembe v *Zgodovini slovenskega slovstva* (1956) s komentarjem Mirka Rupla o piščevi odločitvi za rabo slovenščine: »ker se mu je glede na udomačene slovenske izraze za hišni inventar zdelo tako primerneje« (Legiša in Gspan 1956: 313). Vse do danes je inventar ostal glede jezika unikum, izjema brez primerjave med številnimi cerkvenimi in župnijskimi inventarji, ki so jih zlasti v zadnjega pol stoletja obravnavali arhivisti, zgodovinarji in umetnostni zgodovinarji. Ugotovitev niti malo ne preseneča. Ohranjeni inventarni popisi, nastali predvsem ob primopredajah, so namreč uradni dokumenti, zato so pisani v nemščini ali latinščini. Pri Črtančevem inventarju gre, nasprotno, za poluradno besedilo, za ego dokument, ki je omejen že z namenom nastanka. Veliko bolj kot uradni rabi naj bi služil praktični, duhovnikovim naslednikom na mestu ekspozita na Kureščku.

3 Zapuščinski inventar iz Zadrecke doline iz leta 1611

V zgodnjem novem veku srečamo elemente inventarnega popisa le še v nekaterih slovenskih oporokah (Golec 2017: razdelek 3. Besedila – diplomatični in kritični prepis) in v redkih računskih zabeležkah (Golec 1998: 45–48). Drugega slovenskega inventarja poleg Črtančevega – bodisi kot samostojnega dokumenta bodisi kot dela dokumenta – pa do odkritja inventarja iz leta 1611 nismo poznali.

Pri slednjem gre za doslej edini znani primer zapuščinskega inventarja, tj. za popis zapuščine pokojnika, namenjen prenosu njegovega premoženja na dediče. Gornjegrajski oziroma zadrecški inventar, če ga prvič imenujem po kraju hrambe in drugič po območju nastanka, spada med podložniške zapuščinske inventarje, sestavljene na ukaz in v izvedbi zemljiškega gospostva, ki mu je pokojna oseba pripadala. Tako kot pri drugih zapuščinskih inventarjih (plemiških, meščanskih, duhovniških, svobodniških, uradniških) je bil pri podložniških zahtevan ustrezen postopek, v katerem so imele pomembno vlogo za to določene priče – cenilci, največkrat sosednji podložniki. Zbirke podložniških zapuščinskih inventarjev so se na Slovenskem ohranile v razmeroma malo arhivih svetnih in cerkvenih gospostev, njihovo število pa je vendarle dovolj reprezentativno (prim. Pavličič 2007).

Obravnavani inventar je sestavni del arhivskega gradiva ljubljanskega škofijskega gospostva Gornji Grad, in sicer tistega njegovega dela, ki je ostal v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, kjer je vključen v zbirko zemljiških knjig (StLA, GB I, Nr. 3389, Herrschaft Oberburg, 13. 5. 1611). Med številnimi podložniškimi inventarji gornjegrajskih podložnikov iz 17. in 18. stoletja (StLA, GB I, Nr. 3385–3392) izstopa po tem, da je nemško pisanemu inventarju, sestavljenemu v standardni obliki z utečenimi rubrikami, dodan manjši tanjši list dimenzij 17,8 x 16,0 cm, ki vsebino inventarja na drugačen način predstavlja v slovenščini. Že na prvi pogled je jasno, da obojestransko popisani list ne ustreza predpisani uradni obliki, saj ni naslovljen, datiran in podpisan. Začenja se tudi brez uvoda, v katerem bi bilo povedano, za čigavo zapuščino sploh gre in kje je nastal. Če bi se znašel zunaj konteksta, bi izvedeli zgolj, da je pokojnikova žena, imenovana preprosto »ona«, določene predmete prinesla (v zakon) »rainimu Markulhu«. Na koncu je seznam prič (*kateri sho v prizho bili*), na katerem najdemo poleg imen in priimkov petih moških edino žensko, imenovano *Vrsha Valafhniza*. V njej prepoznamo vdovo, navedeno s tedaj običajno žensko obliko priimka, čisto nazadnje pa je med priče uvrščenih še pet otrok. Slovenski inventar ima na dveh mestih prečrtano besedo in enkrat začetek besede, kar pomeni, da ne gre za čistopis.

Postavlja se vprašanje, kako, kdaj in čemu je sploh nastal ter zakaj se je ohranil med gornjegrajskimi zapuščinskimi inventarji, če ni imel enake pričevanske vloge kot drugi, uradni. Zelo logično bi bilo domnevati, da gre za zapis, na podlagi katerega so v gornjegrajski gosposki pisarni po vseh pravilih sestavili uradno nemško različico inventarja. To bi pomenilo, da je popis predmetov v slovenščini sestavil eden od petih med pričami navedenih mož in ga predložil gosposkemu

upravitelju ali pisarju v nadaljnjo proceduro. Samo ugibati bi bilo mogoče, ali je šlo za staln(ejš)o prakso in je torej gospostvo ob odsotnosti uradnega pisarja popisovanje večkrat zaupalo cenilcem samim, če so bili kolikor toliko opismenjeni, najsibo večči nemškega ali (samo) slovenskega pisanja. V takem primeru bi smeli tudi sklepati, da je na Gornjegrajskem nastalo več slovenskih predlog za uradne nemške zapuščinske inventarje, ki pa so jih, ko so bile odrabljene, zavrgli, kakor je bila pri tovrstnih zapisih splošna praksa. Toda primerjava provizoričnega slovenskega popisa z uradnim nemškim inventarjem hitro pokaže, da nemška različica ni mogla nastati na podlagi slovenske. Vsebuje namreč informacije, ki jih v slovenski ni.

Preden jih predstavimo, si oglejmo, kaj o pokojniku in njegovem premoženju razkriva uradni zapuščinski inventar in kakšna je njegova podoba. Dokument, dvakrat preganjen v obliko pisma (dimenzij 16,0 x 11,0 cm), ima na zunanji strani naslov »Inventar zapuščine pokojnega Marka V Voložnici, ki je bila izročena Benku Kusu« (*Inuentari des Marco Voloschnizi selligen verlaßenschaft, so dem Benko Khusß vbergeben worden*), in poznejši pripis v pomoč gosposčinskim uradnikom za lažje lociranje: »Urad Zadretje« (*A[mt]: Drieth*), tj. območje Zadrečke doline. Sklepali bi, da je Marko V Voložnici (*Marcus Voloshnizi*) umrl največ nekaj tednov pred 13. majem 1611, ko so inventar v Gornjem Gradu (*Actum Oberburg*) datirali, podpisali in pečatili, vendar bomo videli, da je moral biti mrtev že dobro leto prej. Dokument enako kot drugi inventarji dejansko nima ne podpisa ne pečata neimenovanega gosposčinskega odvetnika. Očitno gre za dvojnik, ki ga je shranilo gospostvo, medtem ko je izvirnik prejel prevzemnik zapuščine Benko Kus. Ta je za trud in pristojbino plačal gosposčinskemu patrimonialnemu sodišču poldrugi goldinar. Kot izvemo iz uvoda, je sodišče za popis zapuščine določilo štiri može: Primoža Ebenbergerja in Štefana Kusa, oba gornjegrajska tržana, ter Boštjana (*Bastian*) Zagožna in Jurija (*Juri*) Potočnika. Po njihovem poročilu (*auf Ir anzaigen*) jo je popisal odvetnik gornjegrajskega gospostva, ki o tem piše v prvi osebi (*durch mich Anwaldten*), ne da bi navedel svoje ime, in jo izročil »sedanjemu posestniku z imenom Benko Kus« (*dem iezigen besizer der Nahms Wenkho Khuf*). Markova zapuščina je v inventarju razvrščena v štiri snovne skupine: živina (*Viech*), žito (*Gethraidt*), meso (*vom Fleisch*) in hišna oprema (*Hauß Rath*).

Slovenska različica inventarja je po obliki zelo drugačna od nemške. Kot že rečeno, je na tanjšem papirju, nima niti naslova in le v zadnjem delu mimogrede pove, da je bilo pokojniku ime Marko. Sestavljena je iz treh delov. V prvem je na celotni prvi strani lista popisano premoženje, ki pripada Markovim otrokom (*kar ie tega blaga tih otrok*), v drugem delu je navedeno imetje, ki ga je v hišo prinesla žena (*kar ie ona pergnala skobai krainimu Markushu*) in je bilo torej njena last, tretji del pa je seznam prič (*kateri sho u prizho bili*). Blaga, ki je pripadalo ženi, v uradni nemški različici inventarja ni, ker ni spadalo v Markovo zapuščino, tako kakor ni navedbe, da preostali del pripada otrokom. Dokument ima še dve značilnosti, po katerih se bistveno razlikuje od nemškega. Predmeti so med seboj ločeni z veznikom *in* (*jenu, inu, ine*), ne z vejicami ali pikami, ki jih v njem sploh ni, navedeni

pa so brez pravega reda, ne po snovnih skupinah, ampak v »naravnem zaporedju«, tako kot je popisovalec nanje naletel.

Da provizorični slovenski dokument ni mogel rabiti za predlogo nemški uradni različici, kot že rečeno, pričajo nekatere informacije, ki jih v slovenski različici pogrešamo. Predmeti se v obeh dokumentih sicer ujemajo, gre pa za razhajanja v podrobnostih opisa. Naj navedem samo nekaj primerov: v slovenski različici najdemo štiri skledе, iz nemške pa izvemo, da sta dve skledi lončeni in dve leseni; slovenski dokument navaja poldrugi boh (slanina), nemški pa tudi njegovo težo (60 funtov); enako je z mastjo, ki je v nemški različici opredeljena s težo (4 ali 5 funtov); slovensko besedilo navaja dva jarma (*due ige*), nemško je določnejše in govori o dveh volovskih jarmih z jermeni; slovensko pozna zgolj šestero koles, nemško še pove, da gre za okovana kolesa voza; slovensko pravi samo *en klin*, nemško ga opredeljuje kot železno zagozdo za povezovanje lesa; slovenska različica navaja dva pluga opisno kot drevesi, s katerima orjejo (*due dreuefshi ko orieio fhemi*), nemška pa omenja tudi njune pritikline (*Zween Pflug mit aller Zuegehör*). Razhajanja so torej več kot očitna.

Slovenski inventar prav tako ni mogel biti skrajšani, prirejeni prevod uradnega nemškega, saj ta zapuščino razvršča v snovne skupine. Nastal bi lahko bodisi naknadno, v Gornjem Gradu, kot prevod nemške predloge zanj, ki je prav tako navajala predmete po vrsti, bodisi sočasno z njo na Markovi domačiji, tako da je en zapisovalec sestavljal predlogo za nemški inventar, drugi pa je vzporedno vodil svoj zapisnik. Razlogov, zakaj prevod oziroma zakaj hkratno dvojno popisovanje, ne poznamo. Če bi slovenski prevod nastal šele v gornjegrajski gosposčinski pisarni, lahko sklepamo, da bi zanj uporabili nemški čistopis. Prevod bi izdelali na nekogaršnjo prošnjo, najverjetneje prevzemnika zapuščine Benka Kusa ali Markove vdove Urše, a ga potem naročniku bodisi ne bi izročili bodisi bi ta dobil drugi izvod. Ohranjeni izvod bi imel v tem primeru funkcijo kontrolnega dvojnika. Ali pa je, kar bi se zdelo verjetnejše, nekdo od Markovih bližnjih v enak namen naprosil enega od štirih inventurnih cenilcev, naj sproti vse zapisuje tudi slovensko, da bo popis služil za preverjanje gosposčinskemu odvetniku, ko bo sestavljal nemški čistopis. Kot bomo videli, obstaja še tretja možnost, in ta je glede na znane okoliščine od vseh najverjetnejša.

Kje natanko so Markovo zapuščino popisali? Domačijo Marka V Voložnici, ki glede na oba inventarja še ni imel pravega priimka, je treba iskati na območju potoka Voložnica nad Šmartnim ob Dreti. Skoraj brez dvoma gre za današnjo hribovsko kmetijo Volažnik (545 m), ki spada k raztresenemu naselju Rovt pod Menino (Meze 1969: 9), ali kvečjemu za katero njenih bližnjih sosed, kamor bi se lahko medtem preneslo hišno ime. V urbarju gospostva Gornji Grad iz leta 1602, ki je od ohranjenih urbarjev daleč najbližji času nastanka inventarja, najdemo na tem območju, imenovanem »Hribovje proti Slapu« (*Gepürg gegen Slap*), dva gospodarja s protopriimkom V Voložnici (*Voloüschnizi*) – Šimona (*Schimon*) in Matevža (*Matheüsch*), ki sta uživala vsak eno polovico nekoč skupne hube ali

kmetije, in sicer tako kot drugi podložniki po zakupnem pravu (NŠAL 20, Gornji Grad – Avstrija, šk. 2, urbar 1602, 1. del, pag. 445 in 447). Markovega imena med gospodarji še ni. Sklepali bi lahko, da je šlo za sina enega od zgornjih dveh podložnikov ali pa za povsem tujega človeka, ki je zakupno kmetijo zasedel v časovnem razponu med letoma 1602 in 1611.

Urbar dopolnjuje davčni register iz istega leta 1602 (NŠAL 20, Gornji Grad – Avstrija, šk. 4, davčni register 1602, s. p.), v katerem so nekatera imena gospodarjev drugačna kot v urbarju, ki bi moral biti glede na vsebino nekoliko mlajšega nastanka. Register, denimo, na območju »Hribovje proti Slapu« pozna kmeta Blažeta Pustotnika, urbar pa že njegovega sina Lovreta (pag. 440–441). Kmetija Jurija in Boštjana Stradovnika je v registru vodena kot celota, medtem ko sta Stradovnika po urbarju imela (že) vsak polovico (pag. 442–444), Andreja Leškovnika je medtem zamenjal sin Krištof (pag. 450–451), na mestu Tomaža V Voložnici (*Volounizi*) pa se je v urbarju znašel Matevž V Voložnici (pag. 447), gospodar polovične hube, brez navedbe Tomaževega imena in Matevževe stopnje sorodstva z njim. In kar je najpomembnejše: na posesti, kjer je po davčnem registru gospodaril Benedikt Kos (*Benedict Khoß*), ki ga prepoznamo kot Benka Kusa, prevzemnika posesti Marka V Voložnici, v urbarju ni naveden Kus/Kos, ampak Šimon V Voložnici, gospodar polovične kmetije (pag. 445).

Urbar bi torej moral prikazovati (nekaj let) mlajše stanje od davčnega registra, a zakaj potem v njem ni Benedikta - Benka Kusa/Kosa, za katerega vemo, da je leta 1611 prevzel Markovo posest? Ker so v davčnem registru ohranili imena tistih prejšnjih gospodarjev, ki so jih medtem že zamenjali sinovi in se hišni priimek s tem ni spremenil. Naš Benedikt - Benko Kus/Kos pa se je pisal drugače od svojega predhodnika V Voložnici, zato so v njegovem primeru zavedli spremembo. Konservativnost davčnih registrov za razliko od urbarjev potrjuje primerjava z registrom davka na osebo za leta 1632–34 (NŠAL 20, Gornji Grad – Avstrija, šk. 4, davek na osebo 1632–1634, s. p.). V njem so vsa imena gospodarjev na obravnavanem območju enaka kot v davčnem registru iz leta 1602 (!), kar nikakor ni moglo ustrezati dejanskemu stanju. Dodan je le gospodar Pustotnik, katerega priimek pove, da je kmetija medtem vzniknila na novo iz nekdanje pustote.

Benko - Benedikt Kus/Kos, ki so mu leta 1611 izročili premično zapuščino pokojnega Marka V Voložnici, je bil torej bližnji sosed Markove polovične kmetije. Slednjo gre identificirati s posestjo, na kateri je po davčnem registru iz leta 1602 sedel Tomaž V Voložnici, po urbarju iz istega leta pa Matevž V Voložnici. Matevž je bil po vsej verjetnosti oče Marka, poročenega z Uršo in očeta petih otrok, čigar zapuščino so popisali leta 1611. Imena otrok poznamo iz slovenske različice inventarja – Blaže, Neža, Špela, Kristina in Alenčica – medtem ko jih v uradni nemški ni.

In kako razložiti, da uradni, nemško pisani zapuščinski inventar imenuje Benka Kusa/Kosa sedanji posestnik Markove posesti? Sama oznaka še ne pomeni nujno, da je prevzel tudi sosedovo polovično kmetijo, ampak bi lahko postal samo

skrbnik Markovih sirot, dokler ne odrastejo in eden ne prevzame posesti. Nedvoumen odgovor ponuja dnevnik škofa Tomaža Hrena (NŠAL, 20, Gornji Grad – Avstrija, šk. 17, Journale 1598–1613, s. p.). S škofovim dovoljenjem se je Benko Kus (*Ku/s*) 28. januarja 1611, torej tri mesece in pol pred datiranjem inventarja, priženil na polovično kmetijo, imenovano Voložnica (*Voloshnneza genant*), in sicer k Uršuli, vdovi Marka Voložnika (*Marcus Voloshnik*), ki je torej poleg protopriimka V Voložnici uporabljal tudi že pravi priimek. Zapis spričuje, da sta imela zakonca Voložnik pet otrok, in navaja poleg njihovih imen – ta so tako kot večina drugih lastnih imen v dnevniku vsa razen enega zapisana v humanistiki, ne v gotici – tudi starost: Blaže (*Blashe*) je štel 11 let, Nesha (*Nesha*) 15, Špelica (*Speliza*) 10, Kristina (*Christina*, zapisano v gotici) 7 in Alenčica (*Alenzhiza*) 3 leta. Benko je dobil kmetijo ob pogoju, da bo Voložnikove otroke vzgajal kot svoje lastne, ne kot pastorko, jim nudil hrano in vse potrebno ter dekletom, če se bodo primerno vedle, ob poroki izplačal dediščino in pripravil ohcet. Blažetu bo moral odstopiti kmetijo, a ne prej kot čez 15 let in če jo bo ta hotel prevzeti, in sicer proti plačilu tega, kar bo Benko vanjo vložil oziroma kolikor bo poravnal dolgov. Za teh 15 let zakupa je Benko ob prevzemu plačal 13 tolarjev primščine, od česar je škof en tolar prepustil nevesti. O tem naj bi sestavili tudi uradno pismo, pripis v Hrenovem dnevniku pa še pove, da je bila predaja opravljena (*Expe[dier]t.*) 13. maja 1611, kar se ujema z datumom nastanka uradnega zapuščinskega inventarja. Glede na to, da sta se vdova Urša Voložnik in Benko Kus poročila konec januarja 1611, je moral biti Marko Voložnik oziroma Marko V Voložnici tedaj mrtev vsaj že devet mesecev, sicer se vdova Urša ne bi mogla vnovič omožiti. Če upoštevamo, da je bilo najmlajšemu otroku tri leta, bi Marko lahko umrl že leta 1608 ali celo 1607, če bi se najmlajša hči Alenčica rodila kot njegov posthumni otrok.

Glede na povedano o prenosu posesti na novega gospodarja, vdovinega drugega moža, je najverjetnejša razlaga za nastanek in ohranitev vzporednega slovenskega inventarja naslednja. Sestavili so ga z namenom, da se bo, ko bo prišlo do delitve premičnin, natanko vedelo, kateri predmeti pripadajo otrokom in kateri Markovi vdovi, zdaj ženi Benka Kusa. Slovenski provizorični inventar je imel torej dodatno pravno vrednost, ki je uradni nemški ni premogel, zato so ga v gornjegrajski gosposki pisarni tudi hranili kot prilogo uradnemu inventarju.

Enako kot novi gospodar Benko Kus se je pisal eden od štirih cenilcev Markove zapuščine, in sicer Štefan Kus (*Steffan Khufß*), o katerem uradni nemški inventar pove, da je bil tako kot Primož Ebenberger (*Primußßen Ebenberger*) gornjegrajski tržan (*beede Burger alhie*). Slovenska različica inventarja Štefana, enako kakor Benka, imenuje Kos (*Stefan Kos*), ne Kus, malce drugačen pa je tudi zapis Ebenbergerjevega priimka (*Primos Ebempergar*). Nobenega od njiju še ni med trškimi posestniki v urbarju iz leta 1602 (NŠAL 20, Gornji Grad – Avstrija, šk. 2, urbar 1602, 1. del, pag. 23–60), pač pa najdemo v davčnem registru iz istega leta Štefana (NŠAL 20, Gornji Grad – Avstrija, šk. 4, davčni register 1602, s. p.). Imeni obeh sta navedeni v registru davka na osebo za leta 1632–1634, Ebenbergerjevo

med gornjegrajskimi tržani, Kusovo/Kosovo (*Kosβ*) pa med trškimi kajžarji in gostači (NŠAL 20, Gornji Grad – Avstrija, šk. 4, davek na osebo 1632–1634, s. p.). Druga dva cenilca Markove zapuščine Jurij Potočnik in Boštjan Zagožen sta bila gornjegrajska podložnika iz soseščine, Potočnik po urbarju leta 1602 gospodar cele zakupne kmetije na območju »Hribovje proti Slapu« (NŠAL 20, Gornji Grad – Avstrija, šk. 2, urbar 1602, 1. del, pag. 463), Zagožen pa cele zakupne kmetije v Podgorju (pag. 433). V davčnem registru iz leta 1602 je na mestu Jurija Potočnika še Blaže, medtem ko o Boštjanu Zagožnu, popisanem v Podgorju, izvedemo, da je imel še polovično kmetijo v ravnskem zaselku Delce pri Bočni in neko hribovsko četrtinsko kmetijo (NŠAL 20, Gornji Grad – Avstrija, šk. 4, davčni register 1602, s. p.).

Pisca slovenskega inventarja iz Voložnice je treba iskati med temi štirimi možmi. Obvladovanje večšine pisanja gre veliko prej pripisati gornjegrajskima tržanoma Kusu/Kosu in Ebenbergerju kakor zadrečkima podložnikoma Potočniku in Zagožnu, a tudi zadnjih dveh ne kaže kar tako izključiti.

V pravopisnem pogledu je besedilo zelo neenotno. Za enake foneme uporablja pisec različne grafeme, kar je najbolj vidno pri zapisovanju sičnikov, šumevcev in zlitnikov (c, č). Posebej je značilno, da ne razlikuje sičnikov in šumevcev. Z dolgim /npr. zaznamuje glasova [s] in [š], z dvočrkjem /h so zapisani kar štirje glasovi (s, z, š in ž), črka *s* pa je redko rabljena za glas [s]. Soglasniški sklopi se pišejo tako kot v nemščini (*/k, ft* in *str*), v zapisu ni razlikovanja med glasovoma [v] in [u], prav tako ne med [i] in [j]. Za to, da bi pisec lahko nekoliko poznal slovenske protestantske tiske, govori le raba veznika *inu*, ki močno prevladuje pred drugima dvema različicama (*jenu* in *ine*), in dvočrkja *zh* za glas [č], a bi bil tak zapis lahko uveljavljen tudi v rokopisni tradiciji. Polglasnik je zapisan kot *a* (*škafac*, *vogarski*, *osam*, *kaman*, *arž*, *Karstina*), *o* (*orjuh*) in *i* (*ničke*, z naglasom na zadnjem zlogu), odvisno, s katero barvo se je izgovarjal.

Variabilnost zaznamo tudi pri jeziku. Veznik *in*, ki nadomešča interpunkcijska znamenja, se pojavlja v treh različicah: 42-krat kot *inu*, trikrat kot *jenu* in enkrat kot *ine*; junica je prvič *junica*, drugič *jonica*. Posebej opazno je umikanje ženske dvojine množini. Tako srečamo *dve mizi* – kakor tudi za srednji spol *dve drevesi* – sicer pa *dve velike* in *dve majhine sekire*, *dve ige*, *dve deke*, *dve lepate* in *dve krave*. Vpliv govorjenega jezika se kaže npr. v besedi *poudrugi*, medtem ko so v 16. stoletju izgovarjali še *poldrugi*. Koliko je v jeziku elementov zadrečkih govorov in koliko drugih, bodo morali presoditi dialektologi (prim. Weiss 1998).

Vsebina zapuščinskega inventarja je za lažje razumevanje objavljena ne le v diplomatičnem prepisu, ampak tudi prečrkovano v sodobni slovenski črkopis, v katerem je poleg tega deloma rekonstruiran tedanji izgovor (npr. soglasniških skupin */k, ft* in *str*).

Diplomatični prepis:

[1. stran]

Jenu kar ie tega blaga tih otrok nar pret ie 3 škafzhe pŕŕenize
 inu en škafaz Aidine inu en škafaz Arŕhi inu defet škafzhou
 ouŕha inu 6 iezmena inu en par uolou uola 10 ſhlatih ta
 Drugi par uola petnaiſt uogarſkih ſh[ſ]atih inu ſhupet 2,
 3 kraue inu ena iuniza inu ſhupet poudrugi bah inu ena
 Maſt inu dua para plez, inu en raſhin Meſha ſhuhiga inu
 d Deſet ouaz inu tri kaſtrune inu petero ſhuin inu ſheſte=
 ro Jagnizhou inu due dreueſhi ko orieio ſhnemi inu
 ena brana inu 5 Motik inu ſtiri ſhekire due uelike due
 Maihine inu due iŕe ko uole ueſhuieio inu ſheſt koles
 ienu due deke inu tri pare oriuh inu ena kat inu dua
 zhubra inu en ſhehtnik inu ſtiri ſklede inu dua fertelna
 inu Due Miſhi inu ena deſka inu ene nizhke inu tri ſkafe
 inu en tuzhat ſhliz inu dua para tuzatou taleriu
 inu en klin inu ene vile inu ſtiri ſhuedre inu ſhupet ene
 Vile kuhaſke inu ena koſha ine ſheleſho ko koſho klep,
 leiou inu en kaman ko bruſhio inu due lepate inu ſheſt ſerpou
 inu ſtiri ſkrine inu ſiren tri funte inu duoie telet

[2. stran]

Jenu kar ie ona pergnala ſkobai krainimu Markuſhu due
 kraue ienu eno Jonizho inu ſheſt ouaz inu oſham Rainiſh
 denariou inu ie hzimpro perloſhila

Jenu kateri ſho u priſzho bili

Juri Potozhnik

Benko Koſ

Vrſha Valaſhniza

Baſtian Sagoſhen

Primos Ebempergar

Stefan Koſ

ienu kar ie otrok

edan ie blaſhe

ienu Neſha

inu Spela

ienu Karſtina

inu Alenzhiza

Prepis v sodobnem črkopisu z dodanimi ločili:

[1. stran]

Jenu, kar je tega blaga tih otrok, narpret je 3 ſkaſce pŕŕenice
 inu en ſkaſac ajdine inu en ſkaſac arſi inu deſet ſkaſcov
 ova inu 6 ječmena inu en par volov vola 10 zlatih, ta
 drugi par vola petnajſt vogarſkih z[ſ]atih inu zupet 2,
 3 krave inu ena junica inu zupet poudrugi bah inu ena
 maſt inu dua para pleč inu en raſin meſa suhiga inu

deset ovac inu tri kastrune inu petero svin inu šeste=
 ro jagničov inu dve drevesi, ko orjejo z/ž nemi, inu
 ena brana inu 5 motik inu štiri sekire, dve velike, dve
 majhine, inu dve ige, ko vole vezujejo, inu šest koles
 jenu dve deke inu tri pare orjuh inu ena kat inu dva
 čubra inu en žehntnik inu štiri sklede inu dva fertelna
 inu dve mizi inu ena deska inu ene ničke inu tri škafe
 inu en tucat žlic inu dva para tucatov talerjov
 inu en klin inu ene vile inu štiri svedre inu zupet ene
 vile kuhalske inu ena kosa ine železo, ko koso klep-
 lejou, inu en kaman, ko brusijo, inu dve lepate inu šest serpov
 inu štiri skrine/škrine inu štren tri funte inu dvojce telet.

[2. stran]

Jenu, kar je ona pergnala skopaj k rajnimu Markušu/Markusu: dve
 krave ienu eno jonico inu šest ovac inu osam rajniš
 denarjov inu je h cimpro perložila.

Jenu, kateri so v pričo bili:

Juri Potočnik

Benko Kos

Urša Valažnica

Baštjan Zagožen

Primoš Ebempergar

Štefan Kos

Jenu, kar je otrok:

edan je Blaže

jenu Neža

inu Špela

jenu Karstina

inu Alenčica

Ob vsej trivialnosti besedila, ki jo pogojuje narava dokumenta, gre poudariti, da je v njem več izrazov, za katere ni znano, da bi bili dokumentirani že kdaj prej. *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Ahačič idr. 2011; prim. Fran), denimo, ne pozna naslednjih besed: *škafec* (v nemški različici *Schafel*); *ajdina* (ajda, nem. *Hayden*); *arž* (rž) v takšni različici (ne kot erž); *bah* (boh, slanina, nem. *Pachen Speekh*, znan je samo *boh*); *kastrun* (kostrun, nem. *Castreun*); *iga* (jarem, nem. *Yggen*); *čuber* (čeber) v tej različici (nem. *secht Schaf*); *ničke* (nečke, nem. *Pach Multern*), *tucat* (ducat); *fertel* v tej različici (četrtinka, nem. *Maiolikhen Khrueg*); *deka* (odeja); *žehntnik* (čeber za pranje, nem. *Sechtschaf*); *štrena* (nem. *Rupffen gespunst*); *rajni* (izpričan je samo *rajnik*). Nekateri izrazi in besedne zveze so sicer znani iz knjižnih del 16. stoletja, a najbrž ne v specifičnem pomenu za predmete, npr. *vile kuhalske* (nem. *Offen Gabel*); *sveder* (nem. *Nabinger*); *lepata* (lopata v pomenu lopar za peko kruha, nem. *hilzene Prottschaufel*); *zlati vogarski* (ogrski goldinarji, nem. *Ducaten in münz*); *denarji* v množinski obliki; *železo*, *ko koso kleplejo* (klepalnik za koso, nem. *Tendeleisen*); *kaman*, *ko brusijo* (brus za koso, nem. *Wötsch Stain*), *drevo*, *ko orjejo z nem* (plug, nem. *Pflug*), *skopaj pergnati* (spraviti skupaj v pomenu prinesiti k hiši), *volati* (veljati, imeti vrednost).

4 Zaključek

Zapuščinski inventar iz Zadrečke doline iz leta 1611 je z izrazjem za predmete iz vsakdanjega življenja obogatil dokumentirano starejše slovensko besedišče s področja materialne kulture. Več drugih izrazov je nemara tudi prvič vzetih iz realnega življenja, kar pomeni, da ne gre za prevod svetopisemskih besedil, slovarska gesla ali slovnične primere, ki jih srečujemo v protestantski književnosti 16. stoletja. Poleg zgodnjega nastanka, specifične vsebine in zvrstne osamljenosti daje inventarju težo dokumentiranost postopka nastajanja zapuščinskih inventarjev. Na njegovem primeru se lepo vidi, kako so popisovalci najprej popisali predmete v zaporedju, kakor so nanje naleteli. Šele potem je inventarni popis dobil končno, čistopisno obliko po ustaljenem vzorcu, z razporeditvijo v snovne skupine.

Od leta 1939, ko je Viktor Steska objavil danes pogrešani slovenski inventar opreme v duhovniški hiši na Kureščku iz leta 1757, je zadrečki podložniški zapuščinski inventar šele drugi odkriti primer te zvrsti slovenskih uradovnih dokumentov oziroma zapisov iz obdobja od 16. do 18. stoletja. Medtem je bilo evidentiranih in objavljenih veliko zgodnjenovoveških slovenskih uradovnih besedil ter temeljito pregledana množina arhivskega gradiva, a je prišlo na površje komaj kaj, kar bi vsebovalo elemente inventarnega popisa. Še največ inventarjem podobnih popisov predmetov poznamo iz tržaškega zaledja, ki pa so mlajšega nastanka, šele iz prve tretjine 19. stoletja (Golec 2019: 412–415).

Gledano v celoti pomeni zadrečki zapuščinski inventar iz začetka 17. stoletja pojav nove besedilne zvrsti v slovenščini in ima večji pomen od poldrugo stoletje mlajšega inventarja s Kureščka. Po drugi strani mu lahko pripišemo večjo (pravno)zgodovinsko kakor jezikovnozgodovinsko vrednost.

Arhivski viri

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana:

NŠAL 20, Gornji Grad – Avstrija

NŠAL 468, Zapuščina Viktor Steska

NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn

ŽA (Župnijski arhiv) Ig

ŽA (Župnijski arhiv) Kranj–Šmartin

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz:

StLA, GB I = Grundbücher, Alte Reihe

ŠAK – Škofijski arhiv Koper:

Župnija Godovič

Literatura

Ahačič, Kozma, Legan Ravnikar, Andreja, Merše, Majda, Narat, Jožica in Novak, France, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Baraga, France, 2011: Župnija Ig in njeni duhovniki. Hostnik, Martin in Zupančič, Maja (ur.): *Župnija sv. Martina na Igu. Ob 300-letnici župnijske cerkve*. Ig [i. e.] Ljubljana: Salve. 75–126.

Domej, Teodor, 1974: Pliberška prisega iz druge polovice 17. stoletja. *Jezik in slovstvo* 19/6–7. 255–257.

Fran = Fran. <https://www.fran.si/>. (Dostop 9. 1. 2024.)

Golec, Boris, 1998: Slovenica s konca 18. stoletja v župnijskem arhivu Vipava. *Arhivi* 21/1–2. 45–50.

Golec, Boris, 2017: *Slovenske oporoke in prisežna besedila o oporokah (1671–1850)*. Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.

Golec, Boris, 2019: Uradovalna slovenica iz Trsta in s Tržaškega od začetka 17. do srede 19. stoletja. *Kronika* 67/3. 395–428.

Golec, Boris, 2020: Uradovalna slovenika od začetkov do prelomne srede 19. stoletja. *Jezik in slovstvo* 65/3–4. 215–236, 256.

Koruza, Jože, 1973: O zapisanih primerih uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja. *Jezik in slovstvo* 18/6–7. 193–200, 244–254.

Koruza, Jože, 1974: Dopolnilo k pregledu zapisanih primerov uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja. *Jezik in slovstvo* 19/6–7. 266–268.

Kos, Janez, 1974: Slovenski prisežni pouk iz Metlike. *Jezik in slovstvo* 19/6–7. 257–259.

Košir, Anton, 2011: Kraljica miru na Kureščku. Na tem mestu bom delila mir. Hostnik, Martin in Zupančič, Maja (ur.): *Župnija sv. Martina na Igu. Ob 300-letnici župnijske cerkve*. Ljubljana: Salve. 212–243.

Legiša, Lino in Gspan, Alfonz (ur.), 1956: *Zgodovina slovenskega slovstva: I Do začetkov romantike*. Ljubljana: Slovenska matica.

Meze, Drago, 1969: Hribovske kmetije v vzhodnem delu Gornje Savinjske doline. *Geografski zbornik* 11. 5–97.

Pavličič, Srečko, 2007: Zapuščinski inventarji kot zgodovinski viri. *Zgodovinski listi* 15/1. 39–54.

Pokorn, Frančišek, 1908: *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*. Ljubljana: Knezo-škofijski ordinariat ljubljanski.

Ribnikar, Peter, 1974: Slovenska prisežna obrazca iz srede 18. stoletja. *Jezik in slovstvo* 19/6–7. 260–262.

Steska, Viktor, 1939: Inventar na Kureščku iz leta 1727. [prav: 1757]. *Etnolog* X–XI. 55–61.

Umek, Ema in Kos, Janez (ur.), 1975: *Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije*. Vodniki. 2. zvezek. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije.

Umek, Ema, 1974a: Individualna prisega pred nepristranskim sodnikom iz leta 1691. *Jezik in slovstvo* 19/6–7. 262–263.

Umek, Ema, 1974b: Mekinjska prisega. *Jezik in slovstvo* 19/6–7. 266.

Volčjak, Jure, 2013: *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1. del: 1711–1756*. Viri 36. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Weiss, Peter, 1998: *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami. Poskusni zvezek (A–H)*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.